

ТРУДОВЕ ПРАВО

ВОЗГРІНА Т. Ю.,здобувач кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.3

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН
У ГАЛУЗІ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Стаття присвячена аналізу поняття захисту прав та інтересів у сфері соціального забезпечення, вивченню таких категорій, як «форми захисту», «способи захисту» й «засоби захисту», і їх співвідношенню. Аналізується питання стабільності законодавчих актів, а також механізму виконання державою зобов'язань щодо соціального забезпечення.

Ключові слова: соціальне забезпечення, право на соціальне забезпечення, форми захисту прав, способи захисту прав, засоби захисту прав.

Стаття посвящена аналізу поняття захисту прав та інтересів в сфері соціального забезпечення, вивченню таких категорій, як «форми захисту», «способи захисту» й «засоби захисту», і їх співвідношенню. Аналізується питання стабільності законодавчих актів, а також механізму виконання державою зобов'язань щодо соціального забезпечення.

Ключевые слова: социальное обеспечение, право на социальное обеспечение, формы защиты прав, способы защиты прав, средства защиты прав.

This article is devoted to the analysis of definition of protection the rights and interests of social security, the learning of such categories as “forms of protection”, “ways of protection” and “means of protection” and their correlation. The stability of legislation and mechanism of a government’s commitment of their social security obligations have been analyzed.

Key words: social security, the right to social security, forms of the rights’ protection, ways of the rights’ protection, means of the rights’ protection.

Вступ. Створення належного механізму захисту прав і основних свобод людини та громадянина залишається актуальним питанням у межах правової науки. Захисту суб’єктивних прав, свобод і законних інтересів присвячено чимало досліджень, які проводились представниками різних галузей права. Проте це правове явище і його інструменти не достатньо досліджені в межах права соціального забезпечення. Правові норми, що регулюють одну з найбільш конфліктних сфер суспільного життя, де стикаються фінансові й інші інтереси держави, конституційні права громадян на соціальне забезпечення, мають важливе значення, потребують подальшого вдосконалення й вивчення.

Важливою є проблема щодо форм, способів і методів захисту – інструментів, які забезпечують реалізацію конституційних прав громадян.

Питанню захисту суб’єктивних прав присвячено багато наукових праць, серед них роботи таких науковців, як В.В. Жернаков, В.В. Лазор, Г.С. Гончарова, Л.А. Сирватська й інші.

Залишається значна кількість недосліджених питань у межах інструментів захисту у праві соціального забезпечення. Крім того, відсутній єдиний нормативний акт із права соціального

забезпечення, який містив би перелік способів захисту прав та інтересів громадян у галузі соціального забезпечення.

Постановка завдання. У зв'язку із цим стаття присвячена аналізу поняття захисту прав та інтересів у сфері соціального забезпечення, вивченню таких категорій, як «форми захисту», «способи захисту» й «засоби захисту», і їх співвідношенню.

Результати дослідження. Юридична наука не містить однозначного визначення і співвідношення між собою форм, способів і заходів захисту як правових категорій [1, с. 183]. У деяких випадках представники науки розмежовують між собою інструменти захисту й вважають, що форма захисту повинна наголошувати на тому, хто здійснює право на захист, тоді як спосіб – як той чи інший суб'єкт захисту це здійснює. У деяких випадках представники науки розмежовують між собою інструменти захисту й вважають, що форма захисту має визначати того, хто здійснює право на захист, тоді як спосіб передбачає здійснення захисту власних прав за допомогою наявних заходів [2, с. 252].

Отже, існує багато думок щодо аналізу наявних у юридичній науці підходів до окреслених категорій. Вони мають міжгалузевий характер і являють собою чітко встановлений законодавством перелік правових заходів, спрямованих на відновлення права, забезпечення його виконання, запобігання, припинення порушень у сфері соціального забезпечення громадян.

Для цих категорій належать характерні функції, через які розкривається їх призначення. Схожість виявляється в тому, що ці категорії реалізуються в нормах як матеріального, так і процесуального права.

Отже, такі поняття, як «форма», «спосіб» і «засіб» досить взаємопов'язані, однак не тождні. При цьому, на нашу думку, усе ж таки необхідно розрізняти, власне, «форму», властиву матеріальному світу, і форму юридичну.

Більшість учених погоджується з існуванням двох видів захисту прав та інтересів: юрисдикційні форми – за участі передбачених законом органів щодо захисту прав; неюрисдикційні форми – громадяни здійснюють самостійні дії без звернення до компетентних органів [4].

Серед способів захисту є також і певні дії, не заборонені законами, спрямовані на захист порушеного суб'єктивного права або визнання законного інтересу. У результаті таких дій особа може відновити порушене право, домогтися припинення, визнання акта таким, що не відповідає Конституції України.

До традиційних форм насамперед належить судовий захист. Ст. 55 Конституції України встановлює, що права і свободи людини та громадян захищаються судом.

Водночас існує адміністративний порядок захисту, який передбачає захист прав і законних інтересів через оскарження дії чи бездіяльності органів до органів державної влади, яким останні підпорядковуються.

Наприклад, у Порядку розгляду скарг на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення зазначено право оскаржити таке рішення в органі Пенсійного фонду України вищого рівня [5].

Також, наприклад, стосовно питання медико-соціальної експертизи. Так, у разі незгоди з рішенням районної, міжрайонної, міської комісії хворий, потерпілий від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання, або інвалід має право подати протягом місяця після одержання висновку комісії письмову заяву до обласної, Київської та центральних міських комісій або до комісії, де він проходив огляд, чи до відповідного управління охорони здоров'я [6].

Серед різних способів захисту інтересів, передбачених чинним законодавством, є й такі, що не набули поширення й на практиці майже не використовуються, зокрема громадський порядок захисту. Ст. 36 Конституції України наголошує на праві на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних й інших інтересів. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів.

Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної діяльності, й утверджуються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їхніх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Професійні спілки – це найбільш масові громадські організації, вони діють відповідно до статутів, які вони приймають, і не підлягають реєстрації в державних органах. Професійні спілки представ-

ляють інтереси громадян у сферах виробництва, праці, побуту, культури тощо. Їм надано право здійснювати нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю та правил з охорони праці, вони контролюють житлово-побутове обслуговування працівників, утримують санаторії, профілакторії, будинки відпочинку, культурно-освітні туристичні й спортивні установи тощо.

Громадський контроль за додержанням законодавства про працю профспілки здійснюють через свої виборні органи та представників.

Практично всю політику в галузі охорони праці й навколишнього середовища профспілки повинні проводити, як правило, через колективні договори і тарифні угоди, які укладаються на всіх рівнях з державними або громадськими структурами.

Наприклад, під час здійснення громадського контролю права на пенсійне забезпечення за віком на пільгових умовах профком (цехком) перевіряє таке:

- дотримання роботодавцем термінів проведення атестації, відповідно до положень колективного договору, й методики проведення атестації, згідно з вимогами методичних рекомендацій;
- підтвердження у працівника стажу роботи у важких і шкідливих умовах праці за результатами атестації;
- своєчасність подання відділом кадрів повного обсягу документів, зокрема уточнювальної довідки, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній» від 5 липня 2006 р. № 920, для оформлення працівнику пенсійної справи про призначення пенсії за віком на пільгових умовах.

Проте вивчена література свідчить, що більшість норм акцентує увагу на охороні у сфері праці й залишає поза увагою соціальне забезпечення. У вітчизняних законах відсутні норми, які передбачають громадський контроль за здійсненням законних прав і інтересів застрахованих осіб. Такий контроль міг би віднайти своє місце в медичному страхуванні та інших видах обов'язкового соціального страхування.

Серед способів захисту, які поширилися у праві соціального забезпечення, можна виокремити групу способів, які існують у межах колективно-договірного регулювання соціально-забезпечувальних відносин і закріплені в актах соціального партнерства, насамперед заходи примирливо-посередницького характеру.

І, якщо підтримувати тезу про те, що захист прав і свобод громадян передбачає активну діяльність самого носія прав щодо відновлення ним свого порушеного права без звернення до компетентних органів, слід звернути увагу на самозахист. Побуває думка, що у праві соціального забезпечення самозахист належить органам, які надають послуги із соціального забезпечення, мають право застосувати певні дієві заходи відносно одержувача соціального забезпечення, наприклад, припинити виплати коштів [7].

Проте більшість учених вважає цю позицію такою, що суперечить сутності самозахисту. Так, ще Д.М. Мейер писав, що самозахист як різновид захисту прав є винятком і застосовується, коли допомога від державних органів може бути запізньою [8].

Проте в межах законодавства права соціального забезпечення самозахист має зазвичай певні особливості, тому що на практиці є неприйнятним той факт, щоб людина самостійно нараховувала собі соціальні виплати в разі незгоди з органами виконавчої влади або самостійно присвоювала звання.

Слід звернути увагу на захист прав людини у сфері соціального забезпечення, який здійснює уповноважений з прав людини. Аналіз звіту за 2011 р. свідчить про велику кількість звернень переважно з питань пенсійного забезпечення. У своїх зверненнях до Омбудсману України люди скаржаться переважно на вкрай низькі розміри пенсійних виплат, що не дають їм змоги належно харчуватися, лікуватися, сплачувати за житлово-комунальні послуги, розв'язувати інші важливі проблеми. Такі скарги зазвичай є свідченням існування проблем фінансового характеру й не залежать від стану лише правових механізмів захисту [10]. Проте існують скарги й на якість обслуговування громадян у порядку нарахування, перерахунку та виплати пенсійних виплат. Гостро стоїть питання соціальної справедливості в пенсійному забезпеченні. На сучасному етапі продовжують діяти спеціальні закони, які ставлять певні категорії громадян у привілейоване становище в пенсійному забезпеченні. Найбільший відсоток становлять особи, які отримують право на пенсію згідно із Законом України «Про державну службу».

Отже, у праві соціального забезпечення склався такий порядок захисту, який реалізується переважно через органи виконавчої влади в разі порушення прав людини й виявляється як акт реагування компетентного органу, що спрямований на відновлення порушеного права. Так, юрисдикційна форма є такою, що має переважний характер, тоді як доюрисдикційна форма як спосіб урегулювання спору без звернення до компетентних органів – самозахист, громадський контроль – не набули належного законодавчого закріплення.

Звичайно, той факт, що юрисдикційна форма переважає, ще не є свідченням недосконалості механізму регулювання захисту прав у сфері соціального забезпечення. Проте практика звітує про велику кількість звернень з боку громадян щодо порушення їх права у сфері соціального забезпечення. Видається, що це може бути свідченням недоліку правозастосування, проте слід звернути увагу, що не будь-яка соціальна потреба громадянина, яка є для нього природною вимогою особи, котра живе в соціальній державі, гарантується в повному обсязі. Практика надання державою соціальних благ свідчить про нефундаментальність нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення і залежність обсягу благ від наявності коштів або політичних чинників, що, безумовно, є негативним фактором.

Тому доцільно звернути увагу на той факт, що громадянин є слабкою стороною в соціально-забезпечувальних відносинах, тому що йому належить значно менші можливості організаційного, інформаційного, матеріального і професійного характеру порівняно з державою в особі виконавчого органу. Саме порівняння цих сторін із позиції наявності реальної можливості захисту порушеного права і свідчить про існування двох сторін зі «слабкою» й «сильною» позицією. Вони мають різні невідповідні засоби впливу. Держава, спираючись на власну сильну позицію, використовує законодавство, можливості публічної влади й, отже, має привілейоване становище. Так, на практиці досить часто брак бюджетних коштів стає підставою змін у соціальному забезпеченні – зміні, ліквідації зобов'язань, що негативно для отримувача.

Висновки. Отже, на порядок денний виходить питання стабільності законодавчих актів, а також механізм виконання державою зобов'язань щодо соціального забезпечення. Практика вимагає нових правових засобів, які обмежили б владу і сприяли виконанню державою взятих на себе зобов'язань. Слід звернути увагу, що суб'єктами захисту, які могли б узяти на себе зобов'язання, можуть бути різні інститути громадянського суспільства – партії, суспільні та релігійні об'єднання й інші, діяльність яких може сприяти обмеженню державного свавілля в соціальній сфері.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право України : [підручник] / [Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова]. – К. : Істина, 2003 – 776 с.
2. Костян І.А. Защита субъективных прав свобод и законных интересов: трудовая правовая аспект : [монография] / И.А. Костян. – М., 2009. – 264 с.
3. Білоусов Ю.В. Захист цивільних прав та інтересів: питання теорії, юрисдикції та завершеності / Ю.В. Білоусов // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Вип. 23. – Одеса : Юридична література, 2004. – С. 41–45.
4. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : [монографія] / А.Ю. Олійник. – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 153 с.
5. Про затвердження Порядку розгляду скарг на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення : Постанова Правління Пенсійного фонду України від 12 жовтня 2007 року № 18-6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1241-07>.
6. Питання медико-соціальної експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 року № 1317 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF>.
7. Шлапко Т.В. Здійснення самозахисту в трудовому праві / Т.В. Шлапко // Правова держава : збірник наукових праць / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 17 – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С. 443–448.
8. Мейер Д.И. Русское гражданское право : в 2 ч. / Д.И. Мейер. – 3-е изд., испр. (по исправленному и дополненному 8-му изд. 1902). – М. : Статут, 2003. – 831 с.

9. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

10. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. – К., 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=106:2011-02-04-12-31-38&catid=23:2010-12-08-14-13-40&Itemid=33.

ІБРАГІМ СУФЯН СААД ІБРАГІМ,
аспірант кафедри міжнародного права
(Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.231.14

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НОРМИ ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ ЖІНОК

У статті розглядаються причини появи норм про охорону праці жінок, вивчаються положення спеціальних міжнародних договорів й окремі положення загальних конвенцій, досліджується діяльність міжнародних організацій у цьому аспекті. Доведено, що жінки мають особливі права щодо умов праці, але перелік таких прав все ще потребує подальшого розвитку.

Ключові слова: охорона праці, умови праці, права жінок, Міжнародна організація праці, захист.

В статье рассматриваются причины появления норм об охране труда женщин, изучаются положения специальных международных договоров и отдельные положения общих конвенций, исследуется деятельность международных организаций в этом аспекте. Доказано, что женщины имеют особые права касательно условий труда, но перечень таких прав все еще нуждается в дальнейшем развитии.

Ключевые слова: охрана труда, условия труда, права женщин, Международная организация труда, защита.

The article is dedicated to studying the reasons of international legal norms on occupational safety of women development, investigating provisions of special international treaties as well as certain provisions of general conventions. Activity of international organizations in this field is also studied. It has been proved that women have special rights regarding working conditions, but a list of these rights still needs further development.

Key words: occupational safety, working conditions, women rights, International Labour Organization, protection.

Вступ. При всій повазі до постулату рівності статі у правах його, зрозуміло, не можна розуміти як абсолютне рівняння фізичних і духовних сил представників обох статей. Історія різних країн багата прикладами, коли характер та обсяг виконуваної жінками роботи перебували за межами їх елементарних фізичних можливостей.

І в сучасному світі через ігнорування або недостатню увагу до специфічних особливостей жіночої робочої сили жінки часто відчують недопустимі перевантаження. Порушення стану їх-

